

FODOR MIKLÓS

Virágot legelő szabadság

Nagy László: Köd-konda támadt

Nagy László poétikájában a bárki által megélhető élethelyzet szinte minden esetben verskezdő elem. E kezdetet talajként értelmezzük. Olyan helyként, ahová a műalkotás gyökerezik. A megélt élethelyzet azt jelenti, hogy a művész az éppen-most-adott valóságban minden érzékszervével és minden lelki szervével jelen van. Beszélhetnénk lázas művészi jelenlétről is. A versszövegben időben egymás után megidéződő képek, gondolatok és érzések olyanok, mint a fa évgyűrűi: egyre gazdagabb koncentrikus jelentéskörökké bővül a mondandó. Egyre mélyebbre hatol a művész abba a drámai történetbe, amit a XX. századi nyugati ember megél.

A jelentős művészek művekbe írt élettörténésein keresztül az általában vett emberi lélek sorsa tárul fel. A művészi én a teremtő lélek jelképe. Ebből következően a befogadás is – legyen az műélvezet vagy értelmezés – rituális jellegű, képzeletbeli famászás. A közönség beavatódik abba a tapasztalatba, melyet a vers megidéz. Ezt a folyamatot akkor nevezhetjük rituálisnak – tehát szentnek –, ha a mű által megidézett lélekállapot valóban a kor szívében lakik. Ekkor ugyanis a befogadók mindennapiságban elmerült lelkei a teremtő-befogadó Lélek fényébe emeltetnek. Ezt a fel-emeltetést végzi el a mű varázsa. A varázs egyfajta érzés. Olyan, mely éppen akkor keletkezik, amikor a lélek mélyebb és egyetemesebb hatalmai megszállják a felszíni rétegeket. De ez csupán szerkezeti és egyfajta erőáramlási magyarázat volna. Hozzá kell fűznünk a tartalmat is. A lélek a művészi varázs alkalmával a teremtő – világot, lelket, társas rendet újjáteremtő – erővonalakkal is érintkezésbe lép.

Szokása a költőknek, hogy két (esetleg több) képet egymásra vetítsenek. Az egymásra vetített képek magukkal hozzák jelentéseiket is. A művészi-esztétikai hatást a különböző jelentéskötegek feszültségéből érthetjük meg. Az így létrehozott értelmi-érzelmi feszültség megint csak nem pusztán formai történés. Az esztétikai hatást keltő jelentésfeszültség háttéréből a valóság válsága nyomul előtérbe. Ha nem akarjuk a művészetet öncélú játszadózásnak, a versolvasó művelt közönség pusztá szórakozásának gondolni, akkor nem kerülhetjük meg a kérdést: miféle valóságvonatkozást hordoz? A műalkotások, életművek éppen azért válnak jelentőssé, mert két valóság között képeznek hidat. A teremtett-létrejött valóság háttére és a teremtődő valóság előre vetített tere – múlt és lehetséges jövő – között. Nem csak arról beszél a művész, hogyan érzi magát az általában vett lélek az adott világban, hanem arról is, mit sejt vagy mit szeretne a jövőben. A tényleges valóság jelentéssíkja feszült viszonyban áll a félt vagy vágyott jövőbeli valóság jelentéssíkjával. A tényleges valóság fenyegetheti a vágyképet azzal, hogy elnyeli; a vágyott valóság adhat oly erőt, mellyel a lélek harcba száll a tényleges megváltoztatásáért.

Nagy László *Köd-konda támadt* című versében köd és konda képeinek egymásra vetítése révén fogalmazódik meg a művészi mondandó. „Köd-konda támadt / rétemre, / virágaimat / megette”. A köd és a virágos rét reális élethelyzetet idéz. Valaki kinéz az ablakon, és azt látja, ködbe borult a virágos kertje. Valaki kimegy a rétre, és azt látja, disznócsorda legel rajta. A köd olyan, mint egy konda, a konda olyan, mint egy ködfelhő. Ha a két jelentéskört egyetlenként értelmezzük, alapmondatunk az lesz: ködből való konda. E képről azt mondhatjuk, bár a valóság két ismert eleméből származott, mégis képzeleti valóságot idéz. A képzeleti kép általában valamilyen lelki valóságra utal. A lelki valóság pedig valamilyen viszonyra. Milyen viszonyban áll az általában vett lélek az adott világgal? Hogyan érzi magát, mitől fél, mit szeretne, milyen sorsot vél maga előtt?

Mindennapi tapasztalatunk szerint a köd leszáll, majd felszáll. A virágos rétre leszálló köd lehet szép, lehet szorongást keltő. A virágok létét azonban nem fenyegeti. Ebben a versben viszont éppen a virágok – a virágzás – tragikus elpusztítása a központi történés. Ha csak ködről olvasnánk, akkor a világ természetes rendjének felborulását észlelnénk. Ez esetben a vers hatásának háttérében az az érzés húzódna meg, amit létszorongásnak nevezhetünk. A létszorongás annak a rejtőzködő igazságnak a kifejeződése, mely szerint a világ rendjének felborulása végső soron nem lehetetlen. A létszorongás értelmének pozitív oldala viszont azt sugallja, hogy a teremtés erői – amíg a világ fennáll – győznek a lebontó erők felett. Általánosságban is igaznak tűnik a felismerés: létszorongás és léteremtés vágyának kiirthatatlan drámája okozza az alkotó emberben azt a feszültséget, mely közlés- és formateremtő vágyként szabadul fel belőle. A művészet mindig is bensőséges viszonyban állt az eredendő emberi lét- és értékféltéssel. Ám a köd, nemcsak köd – egyben konda is. Mint konda megtámadja, lelegeli vagy letiporja a virágokat. Úgy viselkedik, mintha közönséges és erőszakos hatalom volna. A támadás és a pusztítás képzeleti előhívják a hadsereg képzetét. Ez a képzet azonban háttérben marad, hiszen a virágok nem fegyverrel pusztíthatnak el. Az evés közönséges életfenntartó cselekvés. A konda tehát nem gonosz. Pusztító cselekedetét nem a kíméletlen hatalom akarása, hanem az ártatlan élni akarás vezérli.

Az életkép mitikus színezetű képpé vált, s mint ilyen, alkalmas lett egy mély létfélelem vagy immár bekövetkezett léttörténés megidézésére, mely szerint a durva közönségesség – itt és most – letiporja a virágjában lévő, érzékeny szépséget. A ködkonda kép köd oldala a valóság káoszba hullásának rémét idézte, míg a konda oldal arról szólt, hogy a közönségesség a szépség kifinomult, emberi érzékét fenyegeti. Ha e kétféle félelem között kapcsolatot teremtünk, akkor arra jutunk, hogy *az emberi szépség létét a kereteit áttörő, szabad közönségesség veszélyezteti*. Miért nem volt elkerítve a virágos rét? Miért nem terelte kondás a disznókat? E kérdésekkel a „mitette lehetővé a tragédiát?” általánosabb kérdésére keressük a választ, mely a következőképpen tárul elénk: a megszokott kulturális keretek hiánya tette lehetővé a szabadság eldisznósodását.

E keretek hiánya rejtetten arra a történetfilozófiai drámára is utal, melynek során a természet szigorú szabályozásához alkalmazkodó, arra ráépülő szakrális kultúra-típust legyőzi az egyéniség (ezáltal a mesterségesen létrehozott csoportok, például cégek) szabadságát előnyben részesítő kultúra-típus. Egy egységes rendszert alkotó, jól működő kultúra letűnésével számolunk, amikor arra is felhívjuk a

figyelmet, hogy már a szavak alapjelentését sem értjük. Konda? Virágos rét? Mik ezek? Az archaikus, magyar kultúra legtöbb élménye már csak filmekből, egyéb műalkotásokból, visszaemlékezésekből, tudományos leírásokból idézhető fel. Tehát nem közvetlen, hanem emberi alkotásokban közvetített élményként. De mintha ebben a formájában még nagy szükségünk lenne rá... Mintha a könyvbe (és könnybe) költöző természetes és közösségi kultúra jelensége is megidéződne a később értelmezendő virágzó betű képe által!

Van olyan elmélet, mely szerint megérteni valamely emberi jelenséget, azt jelenti, megérteni, mely kérdésre adott válaszként született. E gondolatot az egyensúly érdekében ki kell egészítenünk azzal, hogy mely létválaszra rákérdező kérdés. Egy jó műalkotás kérdezi is a mindenkori hallgatóságát, válaszol is kérdéseire. Nézetem szerint azonban a kérdés-válasz fogalomkörnél tágabbra van szükségünk, hiszen az ember nem csupán fej, nem csupán értelem, hanem akarat, tett, érzékelés, ítélkezés, képzelet, vágy és érzés is egyben. A megértést vezérlő alapkérdés tehát inkább így hangzik: mi mozgatja a verset? E kérdés arra a homályos pontra mutat, ahonnan a versteremtő (kozmosz-társadalmi-lelki) erők előtörnek. Mi hozza mozgásba a versteremtő erőket? Milyen gondolati, milyen érzelmi, milyen akarati, milyen cselekvő igény? Beszéltünk már a létszorongás rejtőzködő, tudattalan érzéséről, melynek pozitív oldala a teremtés csodálata. Beszéltünk arról a mindenkori drámáról, melynek keretében az emberi minőség a természettől elkeríti a kultúrát, avagy ellenreakcióként a természet áttöri e mesterségesen megalkotott kereteket. Említést tettünk a modernizációnak is nevezett kultúraválságról. Nem beszéltünk azonban arról a vágyképről, mely az emberi alkotást delejesen vonzza: nem beszéltünk a virágzó rét képzetéről. Ez a képzet általában az ember gyermeki világára utal. A gyermeki világnak az a legfőbb jellemzője, hogy még nem ismeri az emberlét nagy szakadékát: a biztonságos világra rászálló deres sugallatot, az emberi szabadsággal kart karba öltő elképesztő gátlástalanságot (például a módszeres kínt). E vágykép bizalmat áraszt. Itt még az élni akarással együtt jár a szépséggel eljegyzett életút reménye. E vers mozgatórugói között a gyermeki világ elvesztésének tapasztalata és visszasírása lényeges szerepet kap. A virágos rétre ködkonda támad. E megidézett lelki dráma hatására vonul vissza a lélek a betűk – a versek, a művészet túlparti – világába. Mert a lét már csak itt virágzik. Kérdés, meddig virágozhat a lét a műalkotásban, ha odakint leleget?

„Már csak a betű / virágzik, / eredő könnytől / elázik”. A jelképnek látott virágzás a valóság minden terén működő életmegújító akarat jele. Ez az akarat mindig reménnyel terhes. A remény a kibontakozás, a valóra váltódás reménye. Olyan jövőre irányuló várakozás, mely abban hisz, hogy a jövő biztonságos. A biztonság igénye – és így a remény is – az ember gyermeki világából származik. A remény drámája egyben az érett-lét drámája is. Az érett léthez hozzátartoznak a kudarcélmények, a kudarcokkal való számolás hozzáállása is. De hozzátartozik az a feladat is, hogy a következő nemzedék számára reményteli társadalmi-kulturális világot hozzon létre. Ha ez utóbbi feladat a valóság mezején csatát, esetleg háborút veszít, akkor merül fel a reménnyel terhes világ képének műalkotásokba, illetve könyvekbe rögzítése. De mit ér az üvegkoporsóban csücsülő konzervvirág? – kérdezhetnénk. Legfeljebb annyit, hogy melegíti a lelkeket, akikhez eljut, a végső kihülés tele ellen – és ez nem kevés, adott esetben pedig a legtöbb, amit egy művész a következő

nemzedékekért tehet; bár ez a melegítés nem kecsegtet a valamikori kibontakozás reményével. A Nagy László-i remény lélekbe zárt remény, melyet talán a végtelen messzeségben felsejlő utódoknak tartogat az idő, de az is lehet, hogy senkinek... A verset a művészi személyiség felszínén a veszteség fölött érzett fájdalom felszakadásának igénye mozgatja. A gyermeki könnyek elengedésének vágya a férfiasan összeszorított néma ajkakkal szemben. Az írás, a mű megalkotása, olvasása, átélése és megértése a remény (a virágzó kibontakozás) utolsó menedéke.

Egy olyan világhelyzetben, ahol az eldisznósodott – szakrális kereteit, terelőit elveszített – szabadság került uralomra, a reménynek nincs realitása. Ez a fajta szabadság lebontja azokat a kulturális és lelki építményeket, amelyek az emberi minőséget a természet közegében és a saját társadalmi viszonyai közepette megőrzik illetve újjá teremthetik. „Pusztta világra / jön a tél, / árvaságomra / nincs föld.” A tél ebben az összefüggésben a végső kihülés, a halál erőit idézi, a föld az élet és az ember védekező rendszerét. A gyermeki lélek beavatódott. Látni kezdett. Megismerte a világformáló erőket, hatalmi viszonyaik rendjét, jó és rossz végleteit. A virágzásról, más szóval a „tündérkedésről”, a kifinomult értékérzékenységről és értékteremtésről azonban nem tudott és nem akart lemondani, mert akkor az emberi minőség akarásáról is le kellett volna mondania. Egyedül maradt. Többé nem remélheti, hogy védelmet kap a világ durva, közönséges és erőszakos hatalmaival szemben. A természeti-kozmikus és történelmi-kulturális kitettségben – mely sorst a költőnek vállalnia kell – nem adatik szűrő.

Saját személyisége és az istenkép sorsa – Nagy László költői világlátásában – archaikus viszonyban áll egymással: az ihlet igéző állapotában a költői én azonosul lelke lényegével, az istenképpel. A mindennapi élményfolyam forratagából azok a képek, érzések, gondolatok és történések emelkednek ki, melyek alkalmasak arra, hogy az istenkép világban való jelen állapotát és sorsesélyét példázzák. A valóságban elmélyült, érzékeny jelenlét az a költői állapot, melyben ihletre várakozik a személyiség. Ez az ihletődés annyiban szakrális, amennyiben a létezés alappárbeszéde, alapvitája, küzdelme és szeretete – Isten és a Világ sokrétű viszonya – bontakozik ki benne.

A valóságérzékelés bugyraiba merült Lélek a Világ rejtőzködő, de legégetőbb kérdését kérdezi. Hogy a Teremtő éppen erre válaszoljon. Hogy közvetíthesse a Választ – éppen oda, éppen azt a választ –, ami egyedül gyógyít.

Hogy kérdezhesse a legégetőbbet, hát hessegeti a dögmadarakat, félretolja a töviseket, sebződik halálra.

Végezetül néhány tételmondatban összegzem azt a művészet-, tágabban kultúrafilozófiai irányt, mely a fenti értelmezésben rejtetten vagy kimondottan körvonalazódott:

A művész nyitott a szentség megnyilatkozására. A művészi (táltoszerű) képviselő az istenkép evilági sorsára utal.

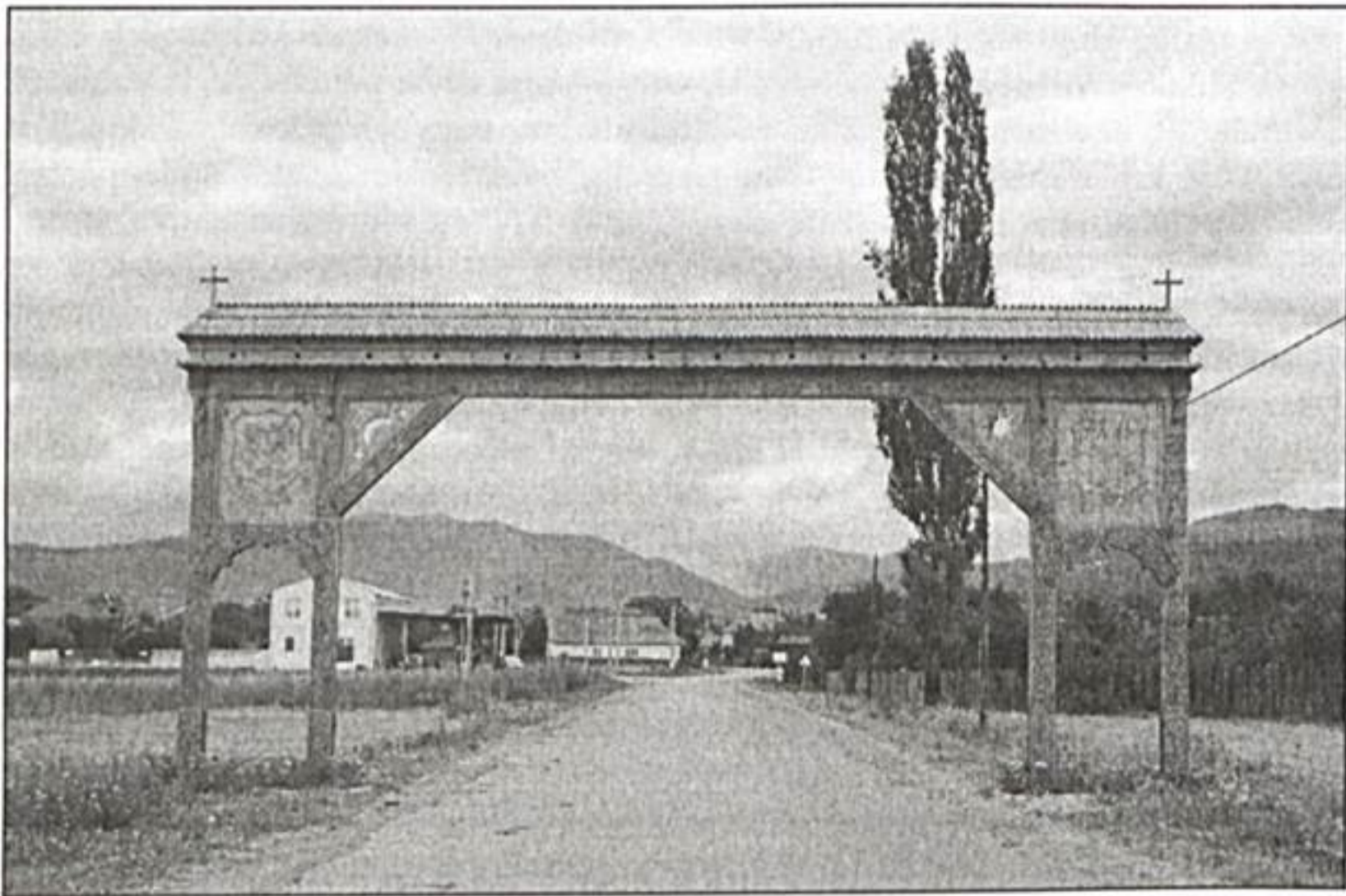
E nyitottságra a valóságban való túlérzékeny jelenléttel törekszik. A táltosalkatú művész elmerül a Valóságban: mindent a lelkébe szív. Fel is sebződik. Lelkében érzékeli a közönségesség (csak természet) és a műveltség (elkerített tér) drámáját. Érti a terelő, keretbe fogó szabályrendszer hiányát. Érti, hogy nincs a Léleknek védelme: elbontották a kultúrát.

Teremtő hatalom, kultúra-akarat, természet-szükséglet és a lélek egység-egyensúly vágyának négyszereplős drámáját kívánja sejtetni az adott kor jelképekké érlelt élményein keresztül. A kultúra lebontása esetén a természeti külső-belső folyamatok felfalják az emberi minőséget. Természet és Kultúra viszonyát rituális módon játssza el a lélek: miközben megalkotja, illetve befogadja a művet, beavatódik e mélyebben zajló drámába, maga is írni kezdi.

Közönségében az egyes lelkeket szabad választásra hívja elő. Teremtő és Világ párbeszédét a művész megéli, illetve élővé, lefolytathatóvá teszi az adott kultúra jelene számára. A Lélek teremtő tevékenységének szépségét és értelmes voltát az adott világban nem, „már csak” a művészet túlparti világában élheti meg. Az adott világ fennállása bizonytalan. A művész létszorongás és teremtő vágy feszültségében alkot. A szentség választása a tét. A választás kérdése: melyik oldalra álljon a Lélek? A jó vagy a rossz oldalára? A valóság mely hatalmait tartsa jónak, illetve rossznak?

Művészi varázslattal (főként képzeleti és érzelmi hatáskeltéssel) sugallja, hogy a jót érdemes választani, és hogy adott helyzetben, mi a jó.

Felrajzolódott a művészet – és általában az igaz-igéző beszéd – *paradoxona*: a művész meghagyja a befogadó szabadságát, de sugallja a helyes választást. A Teremtő nevében kíván megszólalni. Az Ő nevében mondja kimondatlanul a mondatot: „bár azt szeretném, ha engem követnél, mégse azért ismerd fel és válaszd a jót, mert én akarom; hanem legyen meg a Te akaratod”. Szabadon engedés és sugalmazás drámáját a szeretet drámájaként értem. E dráma vége nyílt, hiszen a valóságban éppen most is vívjuk.

Csíkszentgyörgy